

MEDVIGY ENDRE

MÁCS JÓZSEF PÁLYARAJZA

Mács József – Dobos László és Duba Gyula mellett – a II. világháború utáni szlovákiai magyar irodalom első nemzedékének prózaíró kiválósága. Az ötvenes évek első felében, írói indulásakor könyvismertetésekkel és versekkel kezdte, riportokkal és elbeszélésekkel folytatta, majd regényíró lett belőle. Elbeszéléseiben, regényeiben szülőfalujáról, Bátkáról, Gömör megye jó palócairól és a felvidéki magyarság veszélyeztetettségéről, sorskérdéseiről, megmaradásának esélyeiről konok hűséggel, rendíthetetlen elkötelezettséggel ír. Iparos (kőműves) édesapa gyermekeként falun nőtt fel, a felvidéki (szlovákiai) magyar parasztság ihletett ábrázolója és bátor szószólója lett. Az anyanyelv védelme, a magyar iskolák ügye és általában a nemzetiségi kérdés a hatvanas évek derekától, majd az 1968-as prágai tavasztól egyre nagyobb hangsúllyal van jelen irodalmi munkásságában és publicisztikai írásaiban. Sokáig 1968-ban megjelent *Adósságtörlesztés* című, vitathatatlan értékű regényét tartották legjobb könyvének, pályája csúcsának, megfelelkezve munkássága újabb eredményeiről. 1991-től, a *Héttől* nyugdíjba vonult Mács József szépirodalmi munkásságában megújulás tapasztalható. A mindennapos szerkesztőségi munkától szabaduló író több időt fordíthat az alkotásra, nemcsak több jelentős könyvet ír, de elindul pályája újabb csúcsai felé.

Gömör ősi kultúrája, a sárospataki kollégiumban elsajátított kuruc-protestáns szellemiség és a népi kollégiumi mozgalom társadalmi igazságosságot kereső radikalizmusa megfelelő szellemi muníció az irodalmi induláshoz. Tömörkény és Mikszáth, Móricz Zsigmond és a népi írók művei is lendületet adhatnak a pályakezdéshez. Az időpont nem kedvez, az ún. szocialista realizmus szűkkeblű értelmezése és a sematizmus jellemzi ezt a kort, különös tekintettel az ötvenes évek első felére. Ez a kortünet Mács József korai írásaira, elbeszéléseire és riportjaira is rányomja a bélyegét. 1951-től a *Szabad Földművesben* és az *Új Szóban* publikál, verseket, könyvismertetéseket, novelákat és újságcikkeket ír. Szépirói munkásságának első

évtizedében, ahogy a körülmények engedik, lassan, fokozatosan megszabadul a sematizmustól, a szocialista realizmus kötelező sallangjaitól.

Első könyve, a *Végnélküli gyűlés* 1955-ben jelent meg Pozsonyban, a Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó gondozásában. Az alcím egyben műfaji megjelölés, falusi szatírákat és történeteket tartalmaz a kötet. Több itt a riport és a műfajilag nehezen meghatározható írás, mint a talán még zsenge, de ígéretes szépirodalmi alkotás. Mégis a *Háromszázötven tyúk és egy tojás* címűt átveszi és közreadja egy szlovák satirikus lap, a *Rohács*. Ez a körülmény tágtítja a szerző mozgásterét, ugyanis az *Új Szó* főszerkesztője a szlovák nyelvű közlésig a satíráról is tartott. Az első kötet felett Rácz Olivér mégis kimondta a kiadót is sújtó elmarasztaló ítéletet: „[...] nem tartjuk jó tervgazdálkodásnak, ha valaki éréfélben levő gyümölcsből szüretel”. A korabeli kritikusok – köztük Fábry Zoltán is – kifogásolták az induló Mács József írásainak anekdotikus jellegét. Az anekdota Mikszáth pátriájában, a jó palócok és a tót atyafiak földjén mégsem lehet szitokszó, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Karácsony Sándor védelmébe vette és jellegzetes magyar műfajnak tekintette az igaztalanul leszóltat.

Fábry Zoltán érdekesnek tartotta a hangját kereső, írásaiban még kiforratlan, mégis egyéni vonásokat mutató fiatal író a szigorú, de segítő bírálatra. Kétségtelen, hogy 1957-ben a *Téli világ* című elbeszéléskötet megírása és megjelentetése emelkedést jelent Mács József prózairói munkásságában. Ez a korabeli kritikákból, Fábry Zoltán igényes elemzéséből egyértelműen kitetszik. A stószí remete dolgozata elég későn, 1960-ban került közlésre a pozsonyi Irodalmi Szemlében. Fábry *Az igényesség műfaja*

számíthatott a szélesebb olvasóközönség figyelmére. Magyar Bálint cipésmestert korán sírba viszi a pálinka. Síró özvegyet és négy éhes gyermeket hagy maga után. A legidősebb, a tizenhat esztendőes Bálint a temetés után átveszi apja örökségét, egy viseltes tarisznyát. Inasnak szegődik, majd favágónak áll, így segít családjá sanyarú anyagi helyzetén. Megkezdődnek a berepülések, bombázások. A család Forgács gazda udvarába kerül, ahol a színt rendezik be lakhelynek. Bálint, mint cseléd, az istálló dikóján pi-

Az említett időszak politikai jelszavaktól mentes ábrázolására korábban, Mács könyve előtt nem volt példa a szlovákiai magyar irodalomban

című hosszabb tanulmányában külön szerkezeti egységet szentel Mács József elbeszéléskötetének. Rámutat a *Téli világ* novelláinak hibáira, szerkezeti gyengeségeire, a fejlődésrajz hiányosságaira, de a néhány biztató mondata arra enged következtetni, hogy a fiatal szerzőben megsejtette a későbbi jelentős alkotót. Például így fogalmaz: „Mács évszázados parasztjelzéseket fog fel és hosszú magyarázat helyett egy mondatba tudja sűríteni.” Értékeli Gömör fiának „népközeli adekvát stílusát, érzékeltető ízességét”.

Az 1959-ben megjelent *Pipafüstben* nem novellákat, hanem riportokat tartalmaz. A *Végnélküli gyűlésnél* jelentősebb munka, de a *Téli világot* tekintve visszaesést jelent. A megjelenés évében az *Irodalmi Szemlében* Dobos László ismerteti, mint a második világháború utáni csehszlovákiai magyar irodalom második riportkönyvét. Itt a sematizmus ismét felerősödik. Dobos emlékeztet rá, hogy Mács első három kötetének írásait nehéz bárhova besorolni, mert a szerzőnél ekkor még nincsenek éles műfaji határok. A könyv erőssége, hogy nem lokális vagy provinciális, hanem Szlovákia teljes területét felöleli az itt közölt írások. A *Pipafüstben* szerkezete is figyelmet érdemel: riportfüzérekre tagolódik. Sajnos a legfőbb probléma még mindig az, hogy a dolgozó paraszt belépjen-e a szövetkezetbe vagy sem.

Mács József első kisregénye, *A kamasz* ifjúsági regény, 1961-ben jelent meg a *Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadónál*. A történet az I. bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt Felvidéken, egy Pelsőc melletti faluban játszódik. Az említett időszak politikai jelszavaktól mentes ábrázolására korábban, Mács könyve előtt, nem volt példa a szlovákiai magyar irodalomban. Cselekményes mű, így

nehéz meg éjszakánként. Dolgoztatják látástól vakulásig. Csupán a gazdánéval való gyakori éjszakai szeretkezések visznek némi változatosságot és fülledt erotikát életébe. Bálint a háborús körülményeknek megfelelően levanteoktatáson vesz részt, majd bevonul katonának. Ausztriába irányított alakulatától kerek old, majd visszatér falujába. Egy tizenkilences veterán hatására a hegyekbe menekül, és az ellenállók közé áll. Käfer István kritikájában rámutatott, hogy a *Téli világ* néhány elbeszélése *A kamasz* tematikus előzményének tekinthető. Felhívta a figyelmet Mács József választékos nyelvhasználatára, mint a „népi nyelv gazdag kincsházára”.

A *Megbillen az ég* 1964-ben jelent meg Pozsonyban, a *Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó* gondozásában. Fékezhetetlen indulatok dúlnak a kötet néhány novellájában, különösen azokban, amelyek Móricz Zsigmond hatásáról árulkodnak. *A hold rabjai* az ötvenes évek első felének visszaéléseit, a kommunista kiskirályok hatalmaskodását tárja az olvasók elé. Kötetbe szerkesztése még a megjelenés előtt nem kis feszültséget keltett, a hatalom éber őrei meg nem akadályozták, de lassították a könyv közreadását. Szeberényi Zoltán kritikájában a Turi Dani-vérbőségű Szépe László és a férfiúi sérelmeit hatalmi eszközökkel megbosszuló Végh Miska párharcát, egy szépasszony kegyeiért való, tragédiába torkolló vetélkedését kifogásolta. A társadalmi problémák nem soraszthatók szexuális indíttatású konfliktussá.

A címadó elbeszélés, a *Megbillen az ég* alantas, barbár cselekedetet örökít meg, drámaiságában Móricz Zsigmond novellájára, a *Barbárokra* emlékeztet. „A nevelt lányára

szemet vetett apa erkölcsi »rövidzárlatának« története hatásosabb, árnyaltabban motivált. Még a túlzásnak ható kutyajelenet is indokolható lélektanilag. Néhány zökkenő, felesleges kitérő ellenére végig megtartja drámai feszültségét, érzelmi telítettségét. Az író erkölcsi ítélete sem hagy kétséget maga után, a büntetlenül elsimulónak ígérkező eset ellenére sem ússza meg szárazon a bukott apa, lelkiismerete gyötrő háborgása lakoltatja.” (Szeberényi Zoltán)

Nem vándoroltak, nem költöztek, századokon át ugyanazon a helyen éltek, őseik nem is tudom, hányad íziglen porladnak a temetőben, s nem ők tehetnek róla, hogy az égbolt gyakran »változott« a fejük felett. Hol ide, hol oda szakították őket! Határ mentén élő emberekről szól a regényem, akik sok mindenben mások, különbözőek, mint a legtisztább etnikumban munkálkodó többiek, gondolkodásuk is más, a pénztárcájuk is más, s akiknek a hátán csattan legtöbbször az ostor. Hősöm egy olyan tanító, aki-

A regény értékeire Magyarországon elsők közt Görömbei András mutatott rá

A *Két finác között* önéletrajzi történet, 1947 őszén, szlovákiai magyar iskolák híján a tudásra vágyó fiatal Mács József tiltott határátlépésre kényszerül, hogy Sárospatakon, a református kollégiumban tanulhasson. Gondoskodó édesapja kíséri, aki fiánál jobban ért a határőrök nyelvén.

A *Pataki diákok* antológiákba illő, sikeres írás. A legáció után a gyanakvó apa éberén őrzi leánya érnyeit a nagytermészetűnek vélt diáktól. Biztonság kedvéért szállásadóként inkább ő fekszik a diák mellé, hogy megghiúsítsa a csábítást.

1964-ben, a fent említett novelláskönyv megjelenési évében már készen volt, de nyomdába nem kerülhetett Mács József kisebbségi témájú regénye, az *Adósságtörlesztés*. A szerző 1964 áprilisától júliusáig Páskaházán dolgozott a kéziratot. Sejtette, hogy sok esélye nincs a közreadásra. Korábban a Hétnél hiába kísérelte meg Csehországba deportált magyarokról fogalmazott *Nappalok és éjszakák* című elbeszélése megjelentetését, Lőrincz Gyula visszautasította a kéziratot. Az *Adósságtörlesztés* nem magányos vállalkozás a szlovákiai magyar irodalomban. Korábban, vagy a gömöri szerzővel egyidejűleg Rác Olivér és Dobos László is írt a hontalanság éveinek keservéről, a Szudéta-vidékre telepítésről és a lakosságcseréről. Mács József a Hétnben, az *Adósságtörlesztés* 1968-as megjelenését követően az „Író a könyvéről” rovatban így vall: „A rimaszombati járásban születtem, Páskaházáról nősültem, s mindkét vidék olyan, hogy évszázadok óta élnek együtt és egymás mellett jóban, rosszban, örömben és gondban magyarok és szlovákok. A viszályt, az ellenségeskedést soha nem ők szították – az egyszerű emberek. Mindig valahogy máshonnan, felsőbb régiókból leselkedett rájuk a legnagyobb veszedelem. Hát ezt írom meg a regényben, ezeknek az embereknek az életéről, sorsáról beszélek az *Adósságtörlesztés*ben.

nek nincsenek »gyermekei«. Tábornok hadsereg nélkül – tanító gyermek nélkül! S ezzel azt is elárultam, hogy az *Adósságtörlesztés* című regényem kiindulópontja a jogfosztottság, a csehszlovákiai magyarság legnehezebb, legtragikusabb esztendei... Persze nem csupán negyvenöt-negyvennyolcra szól a történet, hiszen az emberek élete nem fér el három esztendőben.”

A regény értékeire Magyarországon elsők közt Görömbei András mutatott rá: „Nehéz időt elevenít meg Mács József regénye. Bánatos lírával, sorsadta helyzetismerettel. Nincs azonban olyan keserűség, melyben olykor át ne villanna a vidám tréfa vagy a könnyes humor. Ezek is az élethez tartoznak. Mács József regénye a teljes életet mutatja, s hogy a fájdalom több, arról a történelem tehet. A kiszolgáltatottság számos változata, az ártatlanul szenvedő határmenti emberek sorsa pedig egyre türelmetlenebbül követeli a végső megbékélést, a ma még sajnos utópiának látszó határok nélküli Közép-Európát.”

Mács József könyve, az 1979-ben Pozsonyban megjelent *Kétszer harangoztak* társadalmi és lélektani regény. Kritikusai jó néhány esetben értetlenül vagy kevés megértéssel fogadják a főhős, az elmagányosodó Cséplő Károlyné Boda Hermin rögeszméjét, miszerint veszélyeztetve látja a nehéz körülmények között, keserves erőfeszítések árán felépített házát. Azt a vér szerinti leányára, majd leánya öngyilkossága után unokahúgára (nevelt lányára) hagyta volna, de ő is önkezével vetett véget életének. Cséplő Hermin üldözési mániáját a kisiklatott magyar történelem, Trianon, a Don-kanyar minden áldozata, a felvidéki magyarság három esztendőre le nem szűkíthető hontalansága táplálja. Öccse a második világháborúban a kárpáti honvédő harcokban veszti életét, menyé tragédiáját egy bombaszilánk okozza a háborús pusztítás idején. Cséplő Hermin szeretteinek

alkoholizmusa vagy öngyilkossága a történelmi traumákból, nemzeti vagy nemzetiségi tragédiákból következik. Innen vezethető le a házat, lakást, örökséget féltő üldözési mánia is. Kroó András megfigyelése szerint Mács József regényeinek írói ereje a jellemrajzban keresendő. „Kevés jellemző adatból, néhány szóból is tud figurát teremteni – ezúttal leghitelesebben Hermin férjét, a szófukar parasztgazdát vagy annak sógorát, a »tudós« vargát körvonalazza.

Végül [...] ereje még a *Kétszer harangoztak* tárgyhoz, hangulathoz illő stílusa, amely ott a legsimább, a legélvezetesebb, ahol az író a mértékkel használt népi fordulatokkal, paraszti képekkel, hasonlatokkal él.”

Mács 1981-ben, a Madách Kiadónál megjelent *Szélfúvásban* című regényében az előítéletes gondolkodás ellen emeli fel a szavát, és rámutat az otthontalanság, a kilátástalanság súlyos problémájára, a kisebbségi lét nyomasztó voltára. Hargitai Gergő, a regény hőse a hontalanok útját járó, otthonra, emberi közösségre vágyó földönfutó. Észak-Erdélyben született talált gyermek, akit a pásztorok neveltek fel. A világégés vége felé nem katonaként, hanem leventeként fogságba ejtik a románok. A háború előtti kisebbségi lét és a hadifogság keserves tapasztalatait megélve, a vasgárdisták kegyetlenkedéseitől tartva nem kíván visszatérni szülőföldjére. Egy felvidéki magyar faluban keres menedéket. Jól végzi munkáját, megkedvelik, esélye van, hogy beilleszkedhessen, gyökeret eresszen.

Úti okmánya, igazolványa nincs, kilétét, nemzeti hovatartozását nem tudja igazolni. Hiába ismer több magyar népdalt, mint a falubeliek, elterjed róla, hogy román. Mint betolakodó „idegent”, kiveti magából a gyanakvó közösség. Kiss Dénes a *Szélfúvásban* olvasva így értékelte a szerző alkotói módszerét: „Mács József, bár a legegyszerűbb eszközökkel alkot, valójában remekel, ahogy felépíti a mondanivalóját. Ahogy a szimfóniákat erősítik az egyes tételek s fokozatosan hozzák összhangba a több szálon futó mondanivalót, az író is hasonlóan teljesíti ki s hangolja össze gondolatait. S talán törvényszerű, hogy végül is befejezetlen a mű – nem tudhatjuk meg a főhős valódi sorsát.”

Mács József 1982-ben a Madách Kiadónál ifjúsági regénnyel, *A vesztes*sel jelentkezett. Két, egymással összefüggő hosszabb novellából vagy kisregényből áll a könyv. A fűszöveg szerint: „Mindkettő ugyanannak a gömői falusi gyermekhősnek – a szerző egykori énjének – gyakran humoros, mégis fájdalmas alaphangú története, egy örvényes, a szlovákiai magyarság számára csaknem végzetes korból.”

Az első történet a *Hasszán* című elbeszélés. Az I. bécsi döntést, a felvidéki bevonulást követő „kis magyar időben”,

az 1938–1944 közötti esztendőben játszódik. Hőse iparos-kereskedő családba született kamaszkorú fiú, akinek legfőbb vágya, hogy lóval, szekérrel, földdel rendelkezzen, parasztgazdaként élhessen. Lóimádata hatalmas méreteket ölt, a szülők mégis inkább taníttatni szeretnék jóesű fiukat. A lóra vágyó kamasz annyira beleéli magát a már-már rögeszmés gondolatba, hogy az iskolában, tanára biztatására hatalmas meggyőző erővel, megjelenítő képességgel mesél elgondolt, megálmodott lováról, Hasszánról, mintha az valódi, hús-vér paripa lenne, persze az ő tulajdonában. Amikor leleplezi magát, senki sem hiszi el, hogy a hitelesen megjelenített ló nem létezik. Az író az adott politikai körülmények között éppenhogy érintheti könyvében az I. bécsi döntést és a felvidéki bevonulást, de annak csak a fonákját mutathatja meg.

A második történet, *A vesztes* a második világháború után, a hontalanság éveiben játszódik. Megszűnnek a magyar iskolák, így az apa fiát tót faluba viszi, szlovák szóra. A sokat emlegetett „híd” a nehéz időkben is összeköti a különböző nyelveken szóló nemzeteket, nemzeti ségeket.

1988-ban a pozsonyi Madách Kiadónál jelent meg a gömői szerző újabb regénye, a *Temetőkapu*. A korábbi könyvhöz, a *Kétszer harangoztak*hoz hasonlóan a lelki élet egyik defektusát mutatja be az író, egy leányanya egyre zaklattabb lelkiállapotának ábrázolásával. Amióta az emberi ségnek és az egyes népeknek irodalma van, a leányanyaság újra és újra feldolgozásra váró visszatérő téma. A vidék társadalmában különösen szembetűnő az ilyen eset, a megesett leányt kibeszéli a falu. Akkor is elítélik, ha nem ő a hibás, hanem erőszak áldozata lett. A regényben a megesett leány úgy kíván fordítani a sorsán, hogy fogadalmat tesz: a férfiaktól távol tartja, megtartóztatja magát. A hónapok, az évek teltevel a leányanyát egyre jobban gyöttrik a félelmek és a hátborzongató képzelgések. A regény a törvénytelen gyermek temetésével kezdődik. A pszichés zavar örületté terebélyesedik, a leányanya a férfinemet megtestesítő úrhajós vélt közeledése elől menekülve a sírból kiássa halott gyermeke porló csontjait és biztosnak gondolt menedékhelyre, egy kriptába menekíti. A felvidéki regény erdélyi irodalmi párhuzamára Czine Mihály hívta fel a figyelmet; rámutatva Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regényének balladás drámaiságú, rokon világára.

Az *Égig érő palatábla* 1993-ban jelent meg, Mács József első rendszerváltás utáni köteteként. A szerző egy vegyes házasságban, idegen környezetben, Csehországban született kisfiú eszmélkedésének, szellemi gyarapodásának

történetét ábrázolja, és bemutatja egy gömöri falu életét. Cselényi László az író eszközein, kifejezésmódján elmélkedve állapítja meg: „Az immár nyugdíjas korba került Mács, az *Égig érő palatábla* a bizonyíték rá, nem adja fel a versenyt. S úgy nem adja fel, hogy korábban meglelt stílusát sem adja fel egy tál lencséért. A mai olvasó, a fiatalabb

zsefet. A kortársak – Cselényi László, Duba Gyula, Tózsér Árpád – izmusokra és irodalmi szekértáborokra való tekintet nélkül elismeréssel szólnak a szerzőről és a tetralógiáról. Mács József fő műve, legjelentősebb alkotása megírásához más források mellett felhasználta nyugdíjba vonult édesapja családtörténeti és önéletrajzi feljegyzéseit,

Mács József fő műve, legjelentősebb könyve az 1998 és 2001 között kötetenként megjelent tetralógia, az *Öröködbe, Uram...*

kortárs néha szeretne új hangot lelteni régi szerzőitől, ám végül is lehet, hogy az írónak lesz igaza. Hisz divatok jönnek, stílusok mennek, de a problémák maradnak. S Mács a problémák pártján áll.”

Úgy tűnt, hogy a *Magasság és mélység* című Mács-regény 1973 januárjától folytatásokban megjelenik a *Nő* hasábjain. Végül csak három részlet közreadására kerülhetett sor. A szerzőt – művében megmutatkozó pártellenesség vádjával – kizárták a CSKP-ból, és a sajtónyilvánosságot is megvonták tőle. További vád, hogy nem a hivatalos helység-név-használati szabályoknak megfelelően írta le egy Árva megyei település nevét: Alsókubin. A regény akkor, 1973-ban, a Madách Kiadóban ki volt szedve és kiadásra várt, de a részkiadások körül támadt vihar után nem jelenhetett meg. Jóval később, két évtized elteltével juthatott el az olvasóhoz. Annak idején Mács Józsefet szlovák vidékre, Árva megyébe küldte a Hét szerkesztősége, hogy ott riportot készítsen. Mégsem a termelés eredményei után érdeklődött a gyárakban, szövetkezetekben, hanem különb témát választott magának. Az őt kalauzoló hölgy, Kozákné sorsa jobban érdekelte. Őt faggatta ki múltjáról, főleg arról, hogy Pozsonyban végzett pártmegbízatása, oktatói munkája mellett miként lett egy családos ember, egy magyar újságíró szeretője. A megese leány oktatói munkája és pártkarrierje hamar véget ért. Büszkén tartotta magát, senkinek sem árulta el gyermeke apja nevét.

Mács József fő műve, legjelentősebb könyve az 1998 és 2001 között kötetenként megjelent tetralógia, a Somorján, a Méry Ratiónál kiadott *Öröködbe, Uram...* Ez a regényfolyam családtörténet, helytörténet, társadalomrajz, önéletrajz, közép-európai történelem és a kisebbségi sors leírása. A teljes mű megjelenését követően Juhász Nagy János újságíró száz évünk hiteles krónikásának nevezte Mács Jó-

zsefet. Így szemtanúk segítségével pontos képet festhetett a századforduló Magyarországról, az egykori Felvidékről és Gömörrel.

Az *Öröködbe, Uram...* első kötete, az *Apám regénye* a századfordulótól 1931 áprilisáig, az író megszületéséig árnyalt korrajz, társadalomrajz keretében követi az édesapa küzdelmes életének történetét, megosztja az olvasóval mindazt, amit az apa megélt. A második kötet, *A Kos jegyében* 1931 áprilisától 1947 nyaráig mutatja meg az idők változásait, különös tekintettel Gömörre, Bátkára és a Mács családra, a kőművesmester apára (aki egy időben a szövetkezeti boltot vezeti) és öntörvényű fiára, a későbbi íróra. A harmadik könyv, *A sötétség gyermekei* 1947 őszétől 1957 januárjáig mutatja meg Mács József és szerettei sorsát, a felvidéki magyarság küzdelmét és megpróbáltatásait. A negyedik kötet, *Az üstökös visszatér* két évtized figyelmet érdemlő történéseinek gazdag tára Mács József Új Szótól való elbocsátásától az édesapa haláláig.

Duba Gyula az első kötet megjelenésekor *A tények költészete* címen értékeli Mács József regényét. Megállapításai mind a négy kötetre érvényesek: „Az író módjával használ metaforákat, nem él az átvitt képi ábrázolás módszerével, a szimbolizmust is elkerüli. A közvetlen és pontos magyaros stílus nyelvezetén beszél. Dramaturgiáját az élet folyása és az időben történő eseménysorok rendje határozza meg. Megkapó szöveg keletkezik, olvasmányanyaga mellett lenyűgözőnek is érezzük. Jó érzéssel olvassuk, hatalmába kerít, sodrása magával ragad. Hatásán gondolkodva rádöbbenünk, hogy a szöveg varázsa rejtettnek tűnő, mégis ható líraiságában rejlik. A szabályos és tömör kijelentő mondatok sajátosak költészetében. Úgy érezzük, valahol a lelkünk mélyén szólítanak meg. S amikor ennek okát kutatjuk, keressük a szöveg hatás alapvető indítékait,

váratlanul és meglepően a tényekre bukkanunk! Megsejtjük a mindennapi dolgoknak, az élet pusztá tényének költszetét.”

Tózsér Árpád, az egykori vitatárs Mács József könyvének helyét a felvidéki magyar irodalomban már a második kötet megjelenésekor pontosan látja: „Mács József műve a szlovákiai magyar írásbeliség második világháború utáni történetéhez úttörő jelentőségű. Az emlékiratnak és val-

dett hazugságot, miszerint az Ipoly hajózható folyó. A mindenre képes, jég hátán is megélő Szeplős arra vete-medik, hogy e kiagyalt tétel igazságát bizonygatja Csehszlovákia-szerte, talán mind a mai napig. Mács József ma is időszerűnek érzi a különös témát, műve több, mint múltidézés: „Mi valamennyien Beneš és Szeplős hadnagy nem létező vízi járművén hajókázunk immár kilencven esztendeje. Állandó veszélyben az életünkbe bekavaró vi-

Mács József műve a szlovákiai magyar írásbeliség második világháború utáni történetéhez úttörő jelentőségű

lomásos önéletrajznak azt a szociográfiai tárgyiaságú műfaját ugyanis, amelyet irodalmunkban a hetvenes évek legelején az erdélyi Sütő Andrásnak sikerült kimunkálnia, a felvidéki tájhoz, lélekhez, történelemhez a nevezett két könyvével a pozsonyi szerző alakította hozzá.” Tegyük hozzá, hogy az újraindított *Magyarország felfedezése* könyvsorozatnak, Duba Gyulának, a *Vajúdó parasztvilág* szerzőjének és Beke Györgynek, a *Barangolások Erdélyben* eddig megjelent hét kötete írójának is komoly érdemei vannak a társadalomrajz újbóli meghonosításában. Beke arra is példa, hogy a riport felől is el lehet jutni az igényes művelődéstörténethez és a szociográfiához. (Mács nem ezt az utat járta.)

Cselényi László, a negyedik kötet, *Az üstökös visszatér* elolvasásakor Mács József írásművészetének eddig nem látott értékére figyel fel. Mács József a történelmi szembenézés írója, aki a feledésre ítélt múltat őrzi emlékezetében és írásaiban. „Az ő nemzedéke alig tíz évvel idősebb csak tőlünk, ötven éve együtt hadakozunk, vitatkozunk, veszekszünk egymással, s mi, Pozsonyba csak 56 után érkezők, alig tudunk valamit arról, mi történt 49 és 56 között. Mács kinyitotta Pandora szelencéjét, kiengedte a szellemet a palackból. S ez szerintem irodalomtörténeti tett.”

A *Bolondok hajóján* közel egy évtizeddel az *Öröködbe, Uram...* zárókötetete megjelenését követően, 2010-ben jelent meg Pozsonyban, a Madách-Posonium kiadásában. Ez a könyv Tersánszky Józsi Jenő *Kakuk Marcijához*, Tamási Áron *Ábeljéhez*, Nyíró József *Uz Bencéjéhez* hasonlóan pikareszk regény. Legfontosabb regényalakja, Szeplős, Jaroslav Hasek *Svejkjével* is rokonságot mutat. A könyv alap gondolata egy történelmi, politikai blöffre, abszurdításra épül. A trianoni békediktátum előkészítő tárgyalásai során Beneš elhitette a békecsinálókkal azt a szemensze-

haros szélben.” Ez a könyv megújulást jelent a szerző írásművészetében, aki újabb műve tükrében az abszurd és a groteszk felé halad. Éppen történelmi realizmusa kívánja így.

2014-ben Miskolcon, a Felsőmagyarország Kiadó gondozásában jelent meg Mács József legutóbbi regénye, *Az elcsatolt vagon*. Ez a könyve is bizonyítja amúgy gazdag eszköztárának bővülését, az abszurdnak és a groteszknek írásművészetében való ismételt megjelenését. Történelmi tény, hogy a második világháború után a csehszlovák állam megbízottai teljes szabadságot élvezve toborozták Magyarországra ismét megcsonkult államterületén a szlovákokat, települjenek szláv véreik ősi földjére, Szlovákiába, a Csehországba hurcolt vagy a kényszerű lakosságcsere útján Magyarországra telepítendő felvidéki magyarok helyére. A regény főhőse, Kovács István a felkínált jobb sors reményében szlováknak vallja magát, hogy visszatelepülhessen Szlovákiába. A Miskolcon működő Visszatelepítő Bizottság előtt nem csupán szlováknak vallja magát, hanem okmányokkal bizonyítja légből kapott állítását. Valójában felvidéki magyar volt, aki családjával habánfalvi házába kívánt újra beköltözni. Kiállították számára a vágyott engedélyt, és Ózdon egy vagon is a rendelkezésére bocsátottak, visszatelepülését segítették. Az „elcsatolt vagon” azonban hozzákapcsolták a Gömörből Csehországba deportált magyarok szerelvényéhez. Habánfalva helyett Glügön kötött ki családjával, ahonnan nem volt visszatérés.

A hagyománytisztelet és az újítás harmonikus egyensúlyban van Mács József írásművészetében. Önazonosság-tudatunkat erősítő gazdag életműve az egyetemes magyar irodalom megkerülhetetlen értéke.

Az írás a Magyar Művészeti Akadémia felkérésére készült.